

מהלך חזרת יעקב לארץ ישראל

ראשי פרקים

- א. הכפילות בשינוי השם
- ב. אין השם שלם
- ג. בין פריצות לטהרה
- ד. סיכום

א. הכפילות בשינוי השם

במאמר זה נתייחס לנקודה מוקשית בענין שינוי שמו של יעקב אבינו, ועל פיה נבאר את עומק מהלך האירועים בחזרתם של יעקב ומשפחתו לארץ כנען.

בפרשת וישלח אנו מוצאים בשני מקומות ששמו של יעקב משתנה ל'ישראל'. הפעם הראשונה היא בתחילת הפרשה, כשיעקב בדרכו חזרה לארץ כנען והוא מתכוון למפגש עם עשיו, ואז לאחר המאבק עם המלאך מסופר (בראשית לב, כט):

ויאמר: לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל, כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל.

לאחר המפגש עם עשיו ולאחר מעשה דינה בשכם, ה' מצווה את יעקב לעלות לבית אל, ולבנות שם מזבח. יעקב מקיים את הציווי, ושם בבית אל ה' מברך את יעקב, וחוזר ואומר לו שלא ייקרא שמו יעקב כי אם ישראל (בראשית לה, י-יב):

ויאמר לו אלקים: שמך יעקב - לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך, ויקרא את שמו ישראל. ויאמר לו אלקים: אני א-ל-ש-ד-י פרה ורבה, גוי וקהל גוים יהיה ממך, ומלכים מחלצין יצאו. ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק וליזרען אחריך אתן את הארץ.

דבר זה מעלה שאלה קשה - הרי כבר נאמר לו קודם לכן ששמו הוא ישראל, ומדוע ה' חוזר פעם נוספת על אותם הדברים?

ב. אין השם שלם

העניין יתבאר על פי מאמר חז"ל (חולין צא,א) על הפסוק "ויאבק איש עמו", שעלה האבק עד לכסא הכבוד. מה משמעות הדבר?

יש להקדים את דברי הרמב"ם במורה נבוכים (א,ט) שיכסא' הוא המורה על רוממות מי שיושב עליו. הרמב"ם מבאר שלכן נקראו השמים כסא: "השמים כסאי והארץ הדום רגלי" (ישעיה סו,א), משום שמי שמתבונן בשמים ומבין את החכמה העצומה שנמצאת שם, יוכל לראות מהם את כבוד ה'. מאותה סיבה גם המקדש נקרא כסא: "כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו" (ירמיה יז,יב), מפני שאף הוא מורה על גדולת מי שעבורו הוא נבנה.

על פי דברי הרמב"ם הללו מתבארים היטב דברי המדרש על הפסוק שנאמר בעמלק (תנחומא כי תצא,יא):

"כי יד על כס י-ה, מלחמה לה' בעמלק מדור דור" - ... רבי לוי בשם רבי אחא בר חנינא אומר: כל זמן שזרעו של עמלק בעולם - לא השם שלם, ולא הכסא שלם.

כלומר, מזה שכתוב 'כסא' בלי א', ומזה שלא כתוב שם 'הויה' שלם אלא רק י-ה', דרשו חז"ל, שכל עוד עמלק קיים - יש חסרון בכבוד ה' - חסרון ב'כסא', שהוא הדבר המורה על גדולתו וכבודו של מי שיושב עליו.

על פי זה יש לבאר שהמשמעות של המדרש ש"עלה האבק עד כסא הכבוד" היא שגם יעקב עוסק במהלך של הכרתת זרעו של עמלק ושל השלמת שם ה' וכסאו. בענין זה נביא את סדר המצוות שנצטוו ישראל בכניסתם לארץ, המבואר ברמב"ם בהלכות מלכים (א,א): א. מינוי מלך. ב. מלחמת עמלק. ג. בניין בית המקדש. כמו המהלך הכללי של עם ישראל בכניסתם לארץ, כך גם היה מהלכם הפרטי של בני ישראל - כלומר של בני יעקב - בהגיעם לארץ:

מינוי מלך - מקביל לפעם הראשונה שיעקב נקרא ישראל, שישראל מלשון 'שר' ו'שררה' כפי שמבארים המפרשים, כאילו יעקב התמנה למלך או לשר.

מלחמת עמלק - מקביל לפגישת יעקב עם עשיו, שהוא אבי עמלק, ובהמשך, למלחמת בני יעקב עם אנשי שכס שהרגו את כולם כפי שנצטוו ישראל לעשות לעמלק. מה שיעקב כעס אז על שמעון ולוי - לא היה מפני שעשו מעשה לא ראוי חס ושלום, שהרי מעשה זה היה בדין צדק כפי שכותב הרמב"ם (מלכים ט"ג) - אלא רק מפני שפתח שבגלל זה יושבי הארץ ירצו לנקום את נקמת אנשי שכס, ובני יעקב היו אנשים

מעטים בלבד. לכן כאשר בני יעקב עונים "הכזונה יעשה את אחותנו" - יעקב אינו משיב.

בניין בית המקדש - מקביל לציווי של הקב"ה ליעקב שיעלה לבית אל ויבנה שם מזבח. בהקשר זה אזכיר דבר ששמעתי מהרב אליהו רחמים זייני שליט"א, שהציווי "קום עלה בית אל ושב שם, ועשה שם מזבח לא-ל הנראה אליך כברחך מפני עשיו אחיך" מלמד שהיה עליו לעלות ממקום יותר נמוך, כלומר להתעלות מעל הפחד מהעמים. לכן ה' מזכיר לו גם את בריחתו מעשיו אחיו, שהרי הבריחה והפחד אינם מתאימים למי ש"שרה עם אלוהים ויוכל".

על פי כל זה יש לבאר את שתי הפעמים שבהם יעקב נקרא ישראל: בתחילה יש את מינוי המלך - מינוי יעקב לישר' - כדי שיהיה 'כס'. אך מפני שעמלק עוד קיים, צריך להכרית אותו - זהו מלחמת בני יעקב בשכם. רק אחרי שנכרתו אנשי שכם (=עמלק), הכסא יכול להיות שלם. לכן אז יעקב נקרא שוב פעם 'ישראל', ואז הוא בונה מזבח, ובאותה הזדמנות ה' מבטיח לו את כל הארץ.

ג. בין פריצות לטהרה

על פי דברינו יש לבאר יותר בעומק את עניין מעשה דינה ומלחמת שמעון ולוי בשכם.

המהות של עשיו ועמלק היא לסתור ולערער את מהותו של יעקב-ישראל (ועיין במה שהארכתי במקום אחר במאמר על עמלק). בפרשת וישלח סתירה זו באה לידי ביטוי במבנה המשפחה ובטהרתה. בשלשלת עשיו כולם פרוצים, ממזרים ועובדי עבודה זרה, שאינם שומרים על מבנה משפחתי תקין. (עבודה זרה קשורה לפריצות, וכפי שהשווה שלמה המלך בספר משלי בחכמה גדולה את העבודה הזרה לאשת איש זונה, ואת החכמה ואהבת ה' לאשת חיל, כפי שמסביר שם רס"ג). כך עולה מהמסופר בפרשת תולדות (בראשית לו, כד; כז, מו):

ויהי עשיו בן ארבעים שנה, ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי, ואת בשמת בת אילון החתי, ותהינה מרות רוח ליצחק ולרבקה... ותאמר רבקה אל יצחק: קצתי בחיי מפני בנות חת, אם לקח יעקב אישה מבנות חת כאלה מבנות הארץ, למה לי חיים.

מה כל כך הפריע לרבקה בבנות חת, למה הן למורת רוח ליצחק ולרבקה? רבי אברהם בן הרמב"ם כותב שהדבר קשור לפריצותן של בנות הכנעני (פירוש ר"א בן הרמב"ם, בראשית לו):

פתח לנו הכתוב ב"עשיו לקח את נשיו מבנות כנען" - כדי לבאר שיעור ההפקרות של מצב זרעו, לפי שהוא מבנות כנען מן עובדי עבודה זרה.

כך עולה גם משלוש נקודות שמבאר רש"י (בראשית לו, ב-ה):

- אשה אחת של עשיו, בשמת בת אילון - נקראת 'בשמת' מפני שהיתה מקטרת בשמים לעבודה זרה.
- אשה אחרת של עשיו, נקראת בתורה: "אהליבמה בת ענה בת צבעון", אך למעשה ענה הוא בנו של צבעון, כפי שכתוב: "ואלה בני צבעון ואיה וענה". אלא מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה, ויצאת אהליבמה, והודיעך הכתוב שכולן בני ממזרות היו.
- בנו של אשת עשיו, קורח - ממזר היה, שבא אליפז בן עשיו על אהליבמה אשת עשיו, והוליד את קורח.

לעומת זאת, אצל יצחק רואים שכשעבד אברהם הלך לבחור אשה לבנו, הוא בחר אשה עם מידות טובות, שאינה מבנות כנען אלא ממשפחתו. לכן יצחק זכה לאשה כזו שהמדרש מספר עליה שבזכותה חזר הנר לדלוק כל השבוע וחזרה הברכה להיות מצויה בעיסה, כמו בחיי שרה (בראשית רבה ס, טז). כך גם רואים, שכאשר התאומים מתרוצצים בבטנה, רבקה הולכת לדרוש את ה', ולא הולכת לעבודה זרה.

על פי כל זה מבואר היטב מה שבני יעקב נלחמו בשכם בגלל שטימאו וחיללו את טהרת משפחתם, על ידי מעשה שבישראל נתפש כינבלהי - "נבלה עשו בישראל" (בראשית לד, ז). זהו מעשה שלמרות שבשכם הוא היה מקובל, היה בו כדי לבזות ולחלל את כבודו של ישראל, כך ששררתו לא תהיה שלמה עד שיכרתו אנשי שכם.

ד. סיכום

נתבארו בדברינו מספר נקודות בביאור מהלך חזרת יעקב לארץ ישראל:

- יעקב נקרא 'ישראל' אחרי שהוא מתאבק עם המלאך, מפני שאז נהיה ל'שר'. זה מקביל למצוות מינוי מלך בכניסת ישראל לארץ.
- מעשה שכס בדינה בת יעקב היתה פגיעה בכבודו של 'ישראל', ולכן השם אינו שלם עד שלא יהרגו את אנשי שכס.
- מעשה שמעון ולוי היה בדין (כפי שכותב הרמב"ם). זה מקביל למלחמת עמלק, שנצטוה בה עם ישראל עם כניסתם לארץ.
- בניית המזבח בבית אל מקבילה לבניין בית המקדש שנצטוו בו ישראל בכניסתם לארץ.

בסוף דברינו ביארנו את עומק הדברים, שהסתירה שבין ישראל לעמלק באה לידי ביטוי בעניין של טהרת המשפחה ושמירה על מבנה משפחתי תקין. במשפחת ישראל שומרים על כבוד המשפחה וטהרתה, לעומת משפחת עשיו שבה כולם פרוצים, ממזרים ועובדי עבודה זרה. זה מה שעורר את בני יעקב להרוג את אנשי שכס.

נחתום בתפילה שנזכה שיתקיימו בנו מהרה דברי הנביא בהפטרת פרשת וישלח (עובדיה א, כא):

ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשיו, והיתה לה' המלוכה, והיה ה' למלך על כל הארץ - ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

ביום ההוא - שמעמידים את עשיו למשפט, כפי שעשו בני יעקב - השם והכסא יהיו שלמים.

